

tollvonással is ki lehet javítani, úgy hogy e mű a kereskedelmi iskolákban a német nyelvi tanításnak kétségkívül igen hasznos segédeszköz lesz.

BALASSA JÓZSEF.

A német poétika vázlata. — Grundzüge der deutschen Poetik.

Ergänzungsbuch zur deutschen Sprachlehre. Für Mittelschulen, Bürgerschulen und höhere Mädchenschulen von Prof. Dr. L. Wagner. Pöszony-Budapest 1891. Stampfel K. 68 l.

E német nyelven írt könyv három részre oszlik. A «német poétika vázlatát», azaz a német verstant s a műfajok elméletét, már az első rész adja (3—23 l.), a második rész a német irodalom történetének rövid tárgyalását foglalja magában (23—36. l.), míg a harmadik rész az egyes költői műfajok példáit nyújtja (36—68. l.). A poétika, az irodalomtörténet és a szemelvények elbírálása más-más szempontok alá esvén, a következőkben külön-külön foglalkozom a könyv ez egyes részeivel.

I. A *német poétika* körébe eső tanuságoknak az iskolai olvasmány alapján való kiemelése és összefoglalása kétségkívül nem mellőzhető feladata a német nyelvtanításnak. Ama tanuságokat, melyeket a német költői irodalom becses termékei oly nagy számban nyújtanak, bizonyára fel kell használnunk, hogy a tanuló általános poetikai ismereteit gyarapítsuk; figyelmeztetnünk kell őt arra, a mi megegyezik más irodalmakból levont elméleti ismereteivel s alkalmas arra, hogy ezeket erősítse, és figyelmeztetnünk kell őt másrészt a költői technikában mutatkozó esetleges eltérésekre, specialis német sajátságokra, a mikkel amaz előbb szerzett ismereteit kiegészítjük. Míg azonban iskoláink régibb szervezetében külön önálló helye is juthatott a német poétika tanításának, addig újabb tanterveink a különféle nemzetek irodalmi műveiből levonható elméleti tanuságoknak egyesítését kívánják; ez összefoglalás és rendszerezés pedig a magyar nyelvi oktatásnak jutott feladatúl. A *német poétika önálló, rendszeres tárgyalásának nincsen helye iskoláinkban*, egyes poetikai ismeretek csak alkalmilag, az olvasmány alapján vonandók le s beszélendők meg; ép úgy, mint a hogy Németország legtöbb iskolájában még a német poetikának is csak ilyen alkalmi tárgyalását találjuk. A gymnasiumi tantervünkhöz kiadott utasítások kimondják, hogy «a német stilisztikai és poetikai tanítás a magyar nyelvtanításban közlött elméleti ismeretek alapján történik, illetőleg ezek alkalmazásában áll» (82. l.); a német nyelvi tanítás a VI. és VII. osztályban amaz elméletnek csak «szelesebb szemléleti alapra való fektetéséhez járul hozzá» (86. l.) s a német irodalomból kiszemelt mutatványok ismertetésével kiegészíteni törekszik a poétika tárgyalását (88. l.). Még az alkalom adtán, egyes költemények tárgyalásakor szerzett német *verstani* ismereteket is a magyar rendszeres verstanál kívánja figyelembe venni tantervünk (47. l.). Hasonlóan intézkedik a reáliskolai

tanterv is, bár ez «nagyobb mennyiségét és magasabb színvonalát» kívánja meg a német nyelvi oktatás anyagának. A retorika és poétika terén «az elméleti oktatás», így szólnak a reáliskolai utasítások, «természetesen a magyar nyelv körébe tartozik». Ez elméletnek meg is kell előznie a megfelelő német olvasmányok tárgyalását, a német nyelv tanára éppen csak összefoglalja a tanulóval a magyar elméleti oktatás eredményeit német nyelven, kiegészíti emez ismereteket a német irodalom megfelelő termékeinek felemelésével s alkalmilag közli német írók és költők nézeteit egyes műfajokról, pl. a balladáról és románczról (47. 48. l.). — A polgári fiu- és leányiskolák tantervei még a magyar nyelvi oktatásban sem kívánják a poétika rendszeres tárgyalását, csak a főbb versformáknak és költői műfajoknak az olvasmány alapján való, «alkalomszerű bemutatását», és csak az itt szerzett ismeretekre lehet azután tekintettel a német nyelvtanítás. Végül a felsőbb leányiskolák tanterve is csak egyes olvasmányoknak német nyelven való fejtegetését kívánja meg (V. osztály).

Ebből tehát kitűnik az, hogy azokban az intézetekben, melyeknek az előttünk fekvő tankönyv szánva van, a német poétika önálló, rendszeres tárgyalásának nincsen helye s hogy az e körbe eső ismeretek csakis alkalmilag, még pedig mindig a kijelölt olvasmány alapján vonhatók le, tekintettel a magyar poetikai tanításra. Wagner könyvében ennél fogva már alapjában elhibázott kísérlettel van dolgunk; a szerző nem vetett számot iskoláink fennálló szervezetével s evvel meg nem egyező segéd-eszközt tervezett és teremtett.

A szóban levő tankönyv azonban nemcsak tárgya és anyaga, hanem már módszere tekintetében sem illik bele ama szervezetbe. Tanterveink s utasításaink több helyütt kiemelik, hogy az irodalom-elméleti tanítás kiinduló-pontjai nem lehetnek a legáltalánosabb elvek, hanem a közvetlen tények, hogy az oktatásnak remek vagy tanuságos művekből kell kiindulnia s ezek alapján megismertetnie a fő formákat és módokat (Gymn. ttv. 49. 50., reálisk. ttv. 36. l.). Elismerem, hogy a tankönyvek módszere nem egyezhetik mindig és mindenben a tanítás majdan követendő menetével. A tankönyvírónak azonban mégis szem előtt kell tartania ezt a menetet is, a mennyiben készen kell adnia és rendszereznie azokat az eredményeket, a melyeket az élő tanítás ki fog majd fejteni a megfelelő anyagból; evvel a tankönyv megadja egyuttal a tanárnak is a czélokat, a melyek felé tanításában törekednie kell. A jelen esetben tehát azt kellene várunk, hogy a szerző, ha már német poetikát akart adni, az iskoláinkban olvasmányúl szolgáló német remekművekből fog kiindulni, hogy pl. összeállítja az epikus költészet ama sajátosságait, melyekkel a tanulók a német balladákban és románczokban, a *Cidben*, *Hermann u. Dorothea*-ban stb. találkozhatnak, hogy összefoglalja a drámai jellemzés és szerkezet ama törvényeit, melyek Lessing *Minna v. Barnhelm*-jéből, Götthe *Iphi-*

geniájából, Schiller *Telljéből* levonhatók stb. Ily reális alaphól kiindulva azután bizonyosan más, realisabb meghatározására jutunk, pl. a drámai bonyodalomnak és kifejlésnek is, mint a minót az előttem fekvő könyv e semmitmondó passusaiban találunk: «Die *Verwicklung* ist die Verschlingung oder Schürzung der Fäden zur einem scheinbar unlösbaren Knoten. Die *Lösung* ist die Klärung und Entwicklung» (21. l.); a különféle románczok egybevetése alapján valószínűleg nem fogjuk a románcz lényeges kellékének mondani, hogy valamely morális igazságot fejezzen ki («bringt eine sittliche Wahrheit zum Ausdruck» 9. l.), s nem fogjuk ezt belevenni a népmese és a költői elbeszélés definitiójába sem (1. 18. és 19. l.); a tanulók az előttük ismeretes műeposzokat megbeszélve, nem fognak arra az eredményre jutni, hogy a műeposz többnyire *idegen* tárgyakat dolgoz fel («hat meist fremde Stoffe zu seinem Inhalte» 17. l.); Goethe *Prometheus*ában és Schiller *Klage der Ceres*ében nem fogják megtalálni a *mythus*nak nevezett költői műfaj sajátosságait (19. l.), minthogy e költemények nem is tartoznak e műfaj alá stb. A szerző különben nemcsak hogy nem támaszkodik az előírt iskolai olvasmány anyagára, hanem még arra sincs tekintettel, vajjon meghatározásai megfelelnek-e a saját könyvében adott példákknak; nem törődik vele pl., hogy Klopstocknak *Die frühen Gräber* cz. költeményére, melyet az ódák rovatában közöl (37. l.), nem illik az ódának ama definitiója, melyet a 16. lapon ad, hanem legfeljebb az elégiáé stb.

A szerző az egész poetika tárgyalásában az ily nemű régibb tankönyvek amaz eljárását követi, hogy egy pár sorban az egyes műfajok sovány definitióit adja, a definitiónak utánvet egy pár költeménycímet és — áttér a következő műfajra. Verstani és költészettani meghatározásai különben, az előbb felsoroltakat levonva, nagyjában helyesek, a túlságos rövidségre törekvés azonban itt is gyakran rovására van a világosságnak. Nem hiszem pl. hogy a tanuló teljesen át fogja érteni a tropusnak e rövidre szabott definitióját: «Die Umschreibung eines eigentlichen Ausdrucks gegen einen uneigentlichen» (3. l.), vagy hogy világosan felfogja a metonymia és synekdoche különbségeit az ily lakonikus magyarázat alapján, hogy az első: «die Vertauschung zweier Begriffe auf Grund ihrer inneren Beziehung», a második: «die Vertauschung zweier Begriffe auf Grund ihrer äusseren Beziehung» (4. l.). A rövidségre való törekvés lehet oka annak is, hogy a poetika egyben-másban hiányos. Hiába keresem pl. a tisztán hebung-os verseknek, eme specialis német verselésmódnak fejtegetését, a mit pedig nem lehet elvárni a magyar verstantól. Ily formán aztán a tanuló a *Faust* számos helyének, Schiller *Wallensteins Lagerjének*, Goethe, Heine és Uhland nem egy költeményének rhythmusáról nem nyer felvilágosítást. A versszakok tárgyalásánál a régi nibelungstrófáról is kellett volna beszélni, annál inkább, minthogy az

olvasmányok között egy egész hosszú részlet van a Nibelungénekből közölve (43. 48. l.).

E hiányokkal szemben találkozunk astán felesleges részletekkel, sőt ismétléssel is. Az alliteráció és az asszonáncz mivoltáról két ízben van szó, egyszer a figurák között (4. 5. l.), másodsor (helyesen csak itt) a rímnél (11. l.) A «vollzählig,» «unvollzählig» és «überzählig» verseknek a régi metrika akatelektikus, katalektikus és hyperkatalektikus verseinek módjára való megkülönböztetése bátran elmaradhatott volna; ennek, mint már Heinrich kiemelte (*Deutsche Verslehre* 24. l.), a német verstanban nincsen jelentősége. A szerző később maga sem él e meghatározásokkal, a terzinánál és stanzánál pl. nem említi meg, hogy ötös jambusaik rendszeren hyperkatalektikus sorok. Feleslegesnek tartom ily rövidre szabott poetikában az operának, melodrámának s oratoriumnak, a melyekben a költészetnek nagyon alárendelt szerepe van, tárgyalását is.

II. A poetika tárgyalására következik a *német irodalom történetének* ép oly sovány és száraz vázlata. Tanterveink értelmében középiskoláink német irodalomtörténeti oktatásának anyagát a német irodalomnak csak úgynevezett klasszikus korszaka szolgáltatja s az oktatás feladata főképen Lessing, Goethe és Schiller életének és munkásságának ismertetése. Egyéb intézetek közül csak a felsőbb leányiskolák tanterve tüzi ki a VI. osztály német nyelvi tanításának tárgyául általában «a német irodalom rövid ismertetését», de ez is hozzá teszi: «főleg a 18. századtól kezdve». A mi pedig a tárgyalás módját illeti, az Utasítások az életrajzi formát javallják (Gymn. ttv. 51. l., reálistk. ttv. 39. l.) s ebben az írók fejlődésére befolyt körülményeknek, az irodalmi művek keletkezésének tárgyalására fektetnek súlyt és óva intenek «az üres nevek és könyvczímek felhalmozásától» és «el nem olvasott művek apodiktikus bírálatától» (Reálistk. ttv. 51. l.).

Szerzőnk azonban könyvének irodalomtörténeti részét sem írta a tantervek és utasítások szellemében. A német irodalom fejlődését legrégibb időktől tárgyalja Lenanig, de minthogy sokat markol, keveset fog. 14 lapon természetesen nem lehet a hosszú életű és gazdag német irodalom fejlődésének élvezetes képét adni, nem lehet kellő világításba helyezni az írók s az irodalom fejlődésére befolyással volt tényezőket, hanem legtöbbszörre igenis üres címekre és hangzatos itéletekre kell szorítkozni. Erre az irodalomtörténeti fejtegetés minden lapja szolgáltat példákat. Ott van pl. Lessing «életének és munkásságának» tárgyalása (30. l.). Kilencz sorból megtudjuk azon városok neveit, melyekben megfordult s a hivatalokat, melyeket elfoglalt; az erre következő «általános jellemzés» megmondja, hogy Lessing nagy gondolkodó és Németország első műbírálója volt, «was er auf dem Felde der Kritik, d. h. in der Kunst gründlicher Beurteilung geleistet, ist unsterblich».

Következik két sor a *Laokoon*-ról s ugyanannyi a hamburgi dramaturgiáról: «In dem Werke *Laokoon* hat er zuerst die noch jetzt gültigen Gesetze der Poesie und Malerei entwickelt; in seiner *Dramaturgie* hat er die falsche Theorie der französischen Dramatiker vernichtet», — de hogy a költészet és festészet miféle törvényeit fejtette ki (mert összes törvényeik talán csak nem foglaltatnak a *Laokoon*-ban?) és hogy mire vonatkozott a francia dramatikuskok ama «hamis teoriája», azt a tanuló nem tudja meg, pedig ez legalább egy kis concret ismeret volna a phrasisok között. Azután folytatja a szerző: «Lessing war auch ein grosser Dichter. Mit seinem musterhaften Lustspiele *Minna von Barnhelm* wurde er der Schöpfer des nationalen Dramas. Andere Lessing'sche Dramen sind: *Emilia Galotti*, ein Trauerspiel, und *Nathan der Weise*, ein dramatisches Gedicht in fünffüssigen Jamben. Ausserdem schrieb Lessing eine grosse Anzahl von Liedern, Epigrammen und Fabeln.» Tehát címek és fellengős itéletek, — evvel ki van merítve Lessing munkásságának ismertetése. És époly «módszerrel» tárgyalja a szerző a többi írókat.

A részletekben is sok a hibás adat és helyten fejtegetés. A «nemzeti irodalom» definitióját adva azt mondja a szerző, hogy csak a költői művek viselik magukon a nemzet szellemi sajátosságának bélyegét. (23. l.) — *Althochdeutsche Literatur* cím alatt tárgyalja a *gót* bibliafordítást és az *ószász Heliand*-ot; természetesen ezek egyike sem «althochdeutsch» (24. l.). — Ulfilas nem 388-ban halt meg (24. l.), hanem már 381 és 383 között (Sievers legújabb kutatásai szerint 383 nyarán). — A Nibelungének ismertetése nagyon hézagos; a II. részről annyit mond, hogy: «Kriemhild vermählte sich mit dem Hunnenkönig Etzel, ladet die Burgunder zu Besuch und nimmt fürchterliche Rache» (25. l.), a burgund név azonban az első rész ismertetésében egyáltalán nem lévén megemlítve, a tanuló nem fogja tudni, mi összefüggésben van e nép az egész cselekvénnyel. — A Kudrun-epos hősnőjének nevét következetesen *Gudrun*-nak írja (17. 26. l.). — Heinrich von Veldeke nem «mittel hochdeutsch» író. (26. l.). — Walther von der Vogelweide jelentőségét ekkép méltatja: «W. v. d. V. ragt namentlich durch die Harmonie des Inhalts und der Form vor allen übrigen Minnesängern hervor,» (27. l.), mit értsen ebből a tanuló? — Az újfelnémet korszak tárgyalását avval vezeti be a szerző, hogy: «durch Luthers Bibelübersetzung wurde die hochdeutsche Mundart zur Schriftsprache erhoben» (27. l.); csak hogy a *hochdeutsch* nyelvterület magában foglalja az osztrák, bajor, alemann, frank, thüringiai, felsőszász és sziléziai dialectusokat, az új irodalmi nyelv pedig csak nem alakulhatott valamennyiökből? — Ez egész fejezet (22. l.) különben ékes példája annak, hogyan lehet a német irodalom harmadfél századát (Luthertől Gellertig) másfél lapon tárgyalni, természetesen

mellőzve minden fejlődés és összefüggés feltüntetését, de sőt a részek külső stiláris kapcsolatát is. Opitz és Flemingre következik (ily egyszerű áttéréssel: «In dieser Zeit lebte auch . . .») Logau, a kiról egy sorban emlékezik meg; azután új tárgy: «Der bedeutendste Roman des 17. Jahrhunderts ist der Simplificissimus . . .», ennek végeztével minden átmenet nélkül: «Johann Christoph Gottsched, Professor an der Universität zu Leipzig . . .» és így tovább. — A klasszikus korszak nagy költői a már fent vázolt módon tárgyalatnak. Goethe drámái közül kettőnek, *Egmontnak* és *Iphigeniának*, tartalmát is kapjuk, csak hogy nincs köszönet benne. Az elsőtben a zavaros előadás nem ad képet a cselekvény menetéről sem. Elmondja pl. Egmont elfogatását és elítélését s azután folytatja: «Oranien rath ihm zu fliehen», — a fogságból? «Da gewinut er die Freundschaft Ferdinands» — csak most a fogságban? hisz Ferdinand megmondja, hogy gyermekkorától rajong Egmontért! — Az *Iphigenia* tartalomkivonatában olvassuk: «dann bittet sie Thoas, die Fremdlinge zu schonen,» — de nem tudjuk meg, kik ezek az idegenek és mitől akarja őket megkíméltetni. A tulajdonképeni cselekvényről, Iphigenia és Thoas lelki conflictusáról szó sincsen. — Schiller drámái közül is csak kettőnek kapjuk adomaszerű tartalmát. Az orleansi szűz belső küzdelme, a szerelemről való lemondás, majd Lionel iránt szerelemre lobbanása, itt is el van hallgatva, talán bizonyos erkölcsi érzékenységből, csak hogy akkor e tekinteteknek érvényesülniök kellett volna később is és nem kellett volna közölni az olvasmányok között sem Johanna monologjának ama fogadalomra vonatkozó részét: «In rauhes Erz sollst du die Glieder schnüren, mit Stahl bedecken deine zarte Brust; nicht Männerliebe darf dein Herz berühren mit sünd'gen Flammen eitler Erdenlust; nie wird der Brautkranz deine Locke zieren, dir blüht kein lieblich Kind an deiner Brust» stb. (67. l.). — A Schillerről szóló szakasznak méltó befejezése egy sallangos phrasis; két nagyobb történeti művéről ezt olvassuk: «Beide Werke sind mit Wärme und in blühender Sprache geschrieben» (35. l.).

III. A könyv harmadik részét *Lesestücke zu den Dichtungsarten* cím alatt költői szemelvények teszik. A szerző forrásai ellen ezuttal nem tehetünk kifogást; ezek Herder, Goethe, Schiller, Uhland, Lenau stb. művei s az ezekből való mutatóványok a tanulóra nézve csak tanulságosak lehetnek. Más kérdés az, vajjon megfelelnek-e mind annak a célnek, hogy a műfajok elméletét megvilágítsák, illetőleg hogy ez elmélet levonására alapúl szolgáljanak. Már fentebb kiemelttem, hogy nem mindig lesz lehetséges e tankönyv theoriáit e szemelvényekkel összhangba hozni. Ennek kimutatására még több példát is sorolhatok fel. Goethe *Hermann u. Dorothea*jából a IV. ének ama részlete van közölve, a hol a költő Hermann édes anyja sétájának kapcsán leírja a kertet, szőlőt stb., — kétségkívül gyöngye a költői leírásnak, de nem a legalkalma-

sabb mutatvány az *eposz* sajátosságainak illusztrálására. Hasonló ítéletet kell mondanunk a *drámai költészet* rovatában közölt szemelvényekről. A *Tellből* a hős híres magánbeszédét (Durch diese hohle Gasse muss er kommen), az *Orleansi szűzből* a Johanna búcsúját tartalmazó monológot kapjuk, — tehát lyrai és nem szorosan vett drámai részleteket. — A szemelvények között találjuk Arany *Toldijának* előhangját (tehát 16 sort) és Madách *Ember Tragédiájának* egy kis részletét német fordításban; e mutatványok bírhatnak az érdekesség egy bizonyos nemével, de hogy e német köntösben mennyiben öregbíthetik a tanulónak, a ki remélhetőleg alaposan ismeri őket eredetijökben, költészettani ismereteit, azt nem tudom. A *Toldi* verseinek meglehetősen döcögős fordítása a műfordításnak sem igen szolgálhat mintaszerű példájául. — Magyaró jegyzet mindössze négy van csatolva az összes olvasmányokhoz.

PETZ GEDEON.

Görög régiségek és a görög művészet története a gymnasium V. és VI. osztálya számára. Összeállította Schill Salamon tanár. Budapest 1891. Franklin-társulat. — 8. r. VIII, 175 l. és 1 térkép. Ára 1 frt 40 kr.

E könyv a görög állami, vallási és magánéleti régiségeket, végül pedig a görög építés, képfaragás, festés meg zene történetét foglalja magában. Különösen a művészetekkel foglalkozó rész nyújt igen könnyű és élvezetes olvasmányt azon tanulónak, ki a gymnasium V. és VI. osztályában a görög nyelvet pótló tantárgyakat választja. Különben kívánatos, hogy ehhez hasonló könyveket azon tanulók is olvassanak, kik a görög nyelv tanulása által a görögök szellemi életéhez az előbb említett tanulóknál sokkal közelebb jutnak. E szép kiállítású könyvet bizonyára nagyon megdrágítja a szövegébe nyomott 102 kép, a melyet nézetem szerint nem így kellene alkalmazni. Gondoskodni kellene, hogy a görögök és rómaiak vallási, állami és magán régiségeiről hibátlan és kimerítő munka jelenjék meg középiskoláink számára *képek nélkül*; azonban valamint a földrajzi tanításhoz szükségesnek tartja mindenki, hogy a tárgyalt földrajzi anyag térképe nagy méretekben a tanár magyarázatának alapjául szolgáljon, kisméretű térképe pedig minden egyes tanulóknak iskolai és házi munkájában folytonos segítségére legyen: úgy kívánatosnak tartom, hogy a legszükségesebb tárgyakat ábrázoló, helyesen megválasztott képekből álló régiségi gyűjtemény támogassa minden egyes tanulóknak házi munkáját és ugyanazon képek nagy méretekben szolgáljanak a tanár iskolai magyarázatának alapjául. A kevésbbé lényeges tárgyakat ábrázoló képek csakis nagy méretekben, iskolai bemutatás céljából készülének.

Szerzőnk előszavának még egy pontjára, a görög szóknak latin